

Розділ 6

КОРОЛЬ У КОЛОДКАХ

Страйкарі й Тоні в тюрмі. Тюремна годівля. Округлі москіти. Запах пальмового соку. Що буде зроблено з Гаррі. Малайський Уленшпігель. Хлопчиків барабан. Штанці з гудзиками на половинах. Король у колодках. Акції Хемтресту Америки падають. Льокай професора Мессебі. Білявий чоловік. Констебль ірландець. Серджент лається на всі заставки. Хто найдужчий? Нелюдська мова.

З поліцейського району їх одведено до тюрми й посадовлено в спільну камеру. Тоні ввесь час, міцно вчепившись в Мартинів рукав, тримався коло нього, і салдати їх не розлучали. З шоколадного Тонієвого обличчя котились великі краплини поту. Проте ж він таки нічого не розумів і досі, і коли складали протокола, то Мартинові доводилось за нього одповідати.

В тюрмі було не так уже й погано. Правда, їсти давали дуже обмаль і все одне й те саме. Це була гаряча юшка, трішечки присолена й трішечки масна. Тоні спостеріг, що вранці звали її кавою, опівдні супом, а ввечері чаєм. А втім, ніякої різниці між цими трьома стравами на смак не було, хіба що вранці та ввечері юшка була, на превеликий жаль, несолена. До юшки давали шматок хліба, який можна було їсти, тільки розмочивши його в чаєві чи в супові. У хлібі були соломини й навіть невеличкі трісочки — це нагадувало Тоні його рідний острів.

Зате роботи не було на початку майже ніякої, та й не смерділо дохлими шакалами. Пахло тільки гноєм, але Тоні при звичаєний був до цього запаху. Не було ще сонця, і це вже було зле.

Зате була одна річ, що зразу ж таки нагадала Тоні його батьківщину. Це були москіти — правда, не такі як удома — вони не літали й не бриніли над вухом, а ховалися в шпарках поміж деревом. Та й кусалися вони як слід. Тоні довго не прокидався, але врешті вони таки його розбуркали.

Він ловив москітів — вони були кругленькі й червоні — а роздушивши їх, Тоні почув запах пальмового соку — не того, що він пив у Лондоні за обідом, а того, що ним частували матроси з кораблів.

Перший батько, побачивши, як Тоні полює за москітами, сказав: «Добре, Тоні!», і Тоні почав іще пильніш їх винищувати. Він подавив їх стільки, що пахощі пальмового соку перебили запах гною, і Тоні дуже скортіло випити пальмового соку. Але перший батько сказав, що виходити зась, і Тоні знову заходився бити москіти. Перший батько розмовляв з другим батьком і ще з якимось чорним чоловіком, чорного чоловіка вразила в руку блискавка, і його щодня кудись забирали. Він вертався з рукою, перев'язаною білою стрічкою.

— Гаррі, друже мій, — сказав Мартин. — Ти добре зробив, що знищив свої папери, але раніш чи пізніш вони тебе знайдуть. По-перше, вони колись побачать, що ти перефарбований. По-друге, вони звирять тебе з усіма фотографічними картками злочинців,

а також із карткою злочинця Гаррі Руперта, що «Альбо» винайшов. На картці ж не дуже-то велика різниця буває між брунетом і блондином, а що ти трохи рудавий, то й зовсім різниці не буде.

— Я це знаю, — одказав Гаррі, — але що його мені робити, я й досі не міг надуматись. Рецепти я всі познищував.

— Вони зуміють витягти рецепти в тебе з язика. Ти з Америки, і знаєш, що в них є для цього засоби.

— Уряд не спиниться ні перед якими засобами в таких важливих справах, сказав мені професор Мессебі, — одповів Гаррі. — Інакше кажучи, мене або вб'ють, або витягнуть з мене все, що треба.

— Ти помиляєшся, — сказав Мартин похмуро. — З тебе спочатку витягнуть рецепта, а після, а після — тебе вб'ють. Ніяких або — або тут немає. Все цілком ясно!

— Йому хоч як, а треба тікати, — сказав Джемс.

— Так, йому треба тікати. Це можна буде зробити тоді, як нас поведуть на роботу. Він тікатиме — в нього стрілятимуть; він або втече, або його застрелять. І в тім і в другім разі рецепт не дістанеться грабіжникам. Гаррі, сину мій, товаришу наш...

Раптом Мартин перебив.

— Я знаю, що мені треба робити! — просто сказав Гаррі.

— Ех, якби ж то я знав хемію! — сказав Джемс. — Я міг би тоді зберегти рецепт у голові.

В цю мить двері розчинилися, і приведено нового заарештованого. Це був низенький, білявий чоловік з гострими очима. Засмагла, трохи не бура шкура на його обличчі якомось дивно контрастувала з білявим волоссям, що рівними пасмами звисало йому на лоба. Йому показано на ліжку, і він, не промовивши ані слова, ліг коло Мартина на дошки горлиць.

Джемс не доказав. Троє товаришів подивилися на нового і змовкли. Це міг бути шпиг! Тоні вперто бив блощиці, підстерігаючи їх у шпарках поміж дошками Мартинового ліжка.

— Годі, синку! — звернувся до нього Мартин. — Іди-но сюди.

Тоні мов кошеня скочив з ліжка, сів коло Мартинових ніг та поклав голову йому на коліні.

— Розкажи мені про «Тово», — сказав Мартин. — Послухайте, товариші, малайської легенди. Тоні знає чимало малайських казок.

Білявий чоловік на ліжку ледве поворухнувся й кинув недбалим оком на Мартина. Потім він ізнову став вдивлятися в стелю.

— Прислухайтесь до початку легенди, — сказав далі Мартин. — Ти, Джемсе, знаєш біблію гаразд, уважай, що він розповідатиме.

Тоні схилив голову, склав руки навхрест і почав розповідати:

— В місті Ринондорані жило собі колись подружжя. Чоловік звався Лонда, а його жінка Павт.

Вони давно вже як одружилися, та не мали й досі дітей. От вони якомось і почали собі думати: «Як би нам зробити так, щоб була в нас дитина, щоб за нас дбала й ходила за нами, як ми зістаріємось?»

Лонда сказав: «О, моя любя Павт, коли твоя згода, то я міркую собі так: мій молодший брат Лонто може, як ти схочеш, із тобою переночувати. Як ви згодитесь, то я зостануся з вами й молитимусь. І коли тоді могутній бог зглянеться на нас, і в нас буде дитина, то ми казатимем, що це наша рідна дитина. Коли в нас, отже, з ласки божої дитина буде, що від вас народиться, то ми назвемо її «Тово» (той, хто піддурює)». Павт одказала: «Ой ти, мій добрий Лондо! коли ти твердо поклав зробити те, що надумавсь, то нехай справдиться твоє бажання». Лонда сказав: «Ой ти, моя мила, бог, що створив небо і землю, заройв цю думку в моім серці. Він одкрив моє серце, розтулив мої губи та зворухнув моім язиком, щоб він сказав те, що ти чула й ухвалила».

Про цей план вони розповіли Лонтові. Лонто відказав: «Гаразд! але нехай же це не буде тому причиною, щоб мене вбив мій старший брат Лонда». Лонда одповів: «Мунту-унту, що сидить поруч із могутнім богом, нехай буде за свідка тому, що я сказав; не сороми і не знеславлюй нас. Зроби те, що я прохаю, щоб бог нас благословив».

Після цього Лонто зробив цю ласку своєму братові. І через усі ті дні Лонда невпинно молився богам. Він усе молився, щоб Павт сина породила, коли можна. Так наспів день, коли Павт народила сина...

— Щось воно мені нагадує, — сказав Джеймс, — але не можу надуматись, що саме.

— Я допоможу тобі, — сказав Мартин. — Може, ти пригадав собі, як діва Марія породила сина за допомогою голуба — святого духа. Я не знаю малайської мови та й не знаю, що то значить Лонто — але нехай мене повісять, коли це не якась птиця.

— Невже ж християнська віра якось дійшла до малайців? — спитав Джеймс.

— Ні, наше християнство дуже пізно дійшло до малайців, — відказав Мартин. — Та й до того дійшли до них не християнські легенди, а благородні християнські работорговці, ще й ром, розпушта та кривавий визиск!

Тепер уже щось пригадав і Тоні. При слові «ром» він пожадливо цмокнув язиком: так називався той пальмовий сік, що ним пахтіли ці москити. Пояснюючи свою думку, він спіймав сити блощицю, роздушив її на пальці та підніс до Мартинового носу. Мартин люб'язно понюхав Тоніів палець і казав далі.

— Ці легенди перейшли до християн з того ж таки джерела, що й до малайців. Це індуські легенди. Не знаю, як вони потрапили до християн, але коли б ви послушали індуських легенд, то побачили б, звідки пішло все це діло!

При цих словах білявий чоловік підвів голову й уважно кілька секунд дивився на Мартина. Але він нічого не сказав, знову повернувся на спину й почав розглядати стелю.

— Розкажуй далі, синку! — сказав Мартин.

Тоні ще раз понюхав роздушену блощицю та продовжував:

— Лонда з того дуже зрадів — адже ж дійшла його молитва до бога, і Павт таки хлопця породила! Коли хлопцеві обрізувано пуповину, Лонда сказав: «Зватимуть тебе, сину мій, Тovo». Тovo виріс великий та грубий і почав говорити. Минув недовгий час, аж вже не треба було навчати його ніяких слів. Тепер Тovo почав викидати коники й виробляти всякі штуки. Він ніяк не хотів зоставатися вдома та гуляти зо своїми однолітками.

Одного дня гуляв Тovo зі своїми однолітками. От він узяв у одного барабана та й побіг з ним геть. Хлопчик, що то його був барабан, заплакав та й побіг до своїх батьків. Батьки спитали його: «Чого ти плачеш?» Хлопчик одповів: «Тovo забрав у мене мого барабана».

Як батько це почув, то дуже розсердився; він узяв дручка та й каже: «Я таки наб'ю того Тово як слід». Сказавши так, він попростував до хати Лондиної й Павтиної. Коли він туди прийшов, то побачив, що Тово справді грає на барабані. Він ізвернувся до Тово й каже: «Таки так, тепер я тебе вб'ю! Навіщо ти вкрав барабана в мого хлопця?» Тово боязко оглянувся навкруги й подумав, що прийшло йому помирати — але в цей час побачив короля, що проходив повз хату. Побачивши короля, він попрохав його допомогти йому і мовив: «Ой, пане королю, вони хочуть мене забити!» Король підійшов ближче. Тим часом батько того хлопця, що йому Тово одібрав барабана, лагодився Тово забити. Коли король таке побачив, сказав до сторожі, що з ним була: «Візьміть мені ось того злочинця й поведіть його до мене в хату». Зараз-таки його й забрано. Тоді король звернувся до Тово, заспокоїв його й сказав: «Друже, не плач, ходім зо мною до мого палацу, то я тобі подарую м'яса, рижу та одяг, ще й до того пречудесний барабан». Тово одразу заспокоївся й пішов за королем. Як уже вони були в палаці, сказав король до однієї королівни: «Піди-но й подбай, щоб цьому хлопчаківі їсти дали». Як поїв він, подарував йому король гарний одяг. І коли він його одягнув, король сказав: «Так що тепер ходім, друже, онде до того дому!» А то був суд. Батька того хлопця, що йому одібрано барабана, також приведено туди.

Коли Тово з королем сидів у суді, спитавсь король у батька обкраденого хлопця: «Що ти там казав до Тово, що так його налякав?»

Той одповів: «Та то через той барабан, що він забрав у мого хлопця». Король одказав: «Ти бачиш, який ти лихий чоловік, хіба ж таки можна за барабана забивати людину? Та й до того Тово ще хлопчик, а ти вже, сказати, дорослий чоловік. Адже ж має дорослий за приклад бути дитині? Тебе, брате, на дев'ять день заб'ють у колодки».

Тим часом надійшов і Товів батько, що свого сина шукав. Король спитав його: «Куди йдеш?» Той одказав: «Хлопця свого шукаю». Король сказав: «Осьде він!» Тоді король розповів йому, що трапилося з його хлопцем, і порадив його на дорогу: «Уважай на свого хлопця, не дуже йому потурай, бо хлопець небагато чого вартий». Потому батько забрав Тово додому. Тово ріс собі й ріс та викидав дедалі, то гірші штуки; батьки його не могли його ніяк направити. Він став дуже пишний, бо король йому подарував риж, м'ясо, одяг та барабан. Отож він не виходив більше з палацу й дуже сподобався королеві та дворакам. Вони полюбили Тово, бо він ніколи не бентежився, а був балакучий і розпитувався про все, чого ще не знав. Він ув'язався до двірського почоту, його вчили добре поводитися й говорити як слід. Насамкінець він уже нічого не боявся. Одного дня розмовляв Тово із королівнами, і королівни сказали: «Слухай, Тово, коли тебе справді король любить, то одягни його одяг і походжай отам на подвір'ї». Тово одповів: «Добре, та ви ж скажіть, об віщо ми будемо закладатись?» Королівни одказали: «Ти дістанеш королівну Вуланкау за жінку, як король на тебе не розсердиться, що ти його одяг одягнув». Тово одказав: «Ну, гаразд, як же ж мені не вдасться ота справа з Вуланкау, то я вам ребра поперебиваю». Королівни одповіли: «Гаразд». Потім Тово прокрався тихесенько до палацу сходами вгору та й узяв одяг, що король повісив, лягаючи спати. Він одягнув його й почав ходити в ньому вулицею взад і вперед; скоро навколо нього збилася сила людей. Люди стали добре галасувати; одні кричали, інші сміялись і казали: «Подивись лиш на того Тово, на ньому королів одяг». А що гамір був дуже здоровий, то король прокинувся і сказав: «З чого це

люди отак галасують?» Вийшов на ганок та й побачив, що Тово одягнув його одяг та й ходить у ньому спокійнісінько туди й сюди. Король гукнув: «А йди-но сюди, Тово!» Тово пішов до хати. Король сказав: «Скажи, хлопче, як це ти наважився, свиняча пико, одягти мій одяг та й ходити отак по вулиці?» Тово одказав: «Воно таки й справді, цього не слід було робити, та мене намовили королівни». Король спитався: «Як це вони зробили?» Тоді розповів Тово, як це воно трапилося й чому він це зробив. Тоді сказав король: «А якби вони тебе навчали красти чи вбивати, то б ти мав право й це зробити? Тебе заб'ють у колодки». Тово одповів: «Гаразд, пане королю, але як це я просуну ноги в колодки — адже ж там дуже вузькі дірки?» Король сказав: «То вже я тобі покажу». Тово одповів: «Добре, пане королю, ви, значиться, мене навчите? А скільки день доведеться мені сидіти в колодках?» Король одказав: «Дев'ять день». Король узяв свою патерицю й свого меча та й каже: «Рушай, Тово, аж тепер я тебе заб'ю в колодки». Отож вони пішли туди, і коли вже були там, Тово й каже: «Як же воно робиться, коли ото тебе забивають у колодки? Пан король мені сказали, що навчать мене». Король одказав: «Подивись-но сюди, як колодки розкривати, а як замикати, коли вже ноги туди встромлено». Тово сказав: «Прошу пана короля, покажіть, як це воно робиться?» Король встромив ноги в колодки та й каже: «Ось бач, як воно робиться». Тово щільно замкнув колодки й каже: «Так ось як воно робиться, пане королю?» — «Таки так», — одказав той. Тоді Тово щось йому збрехав і мовив: «Пане королю, вибачте мені на хвилину, я на мить зникну, а потім зараз і повернуся». Король сказав: «Випусти ж мене спочатку з колодок, тоді ти можеш на хвилинку зникнути». Та цього Тово не зробив; чим голосніше кричав король, тим швидше біг Тово. Він забрав королеву патерицю, його меч, одягнув знову його одяг і став перед дверима тюрми. Король в одно кричав: «Тово, де ти дівся? Іди-но сюди та випусти мене!» Тово одповів тоді: «Пане королю, я тут. Навіщо ви хочете вийти з колодок? Авжеж, пан король хотіли мене навчити, то нехай же пан король відчують, як то воно приємно в колодках сидіти». Тим часом уже смеркло, і королева пішла короля шукати. Люди, що проходили повз тюрму, казали: «Он король, він притулився до дверей тюремних». Королева подалась туди. Вона ще далеченько була від тієї тюрми, аж почувла, що король кричить: «Пробі! ратуйте!» Вона злякалась та й подумала собі: «Що це воно за знак, що король так репетує?» Коли вона його побачила в дверях, то дуже зраділа й мовила: «Ой, король же зовсім не кричить, він стоїть онде коло дверей». Як підійшла вона ближче, люди сказали: «Одяг то й справді королів, а так, то він більше скидається на Тово». Як же вони побачили, що то був Тово, то королева спиталась: «Тово, де король?» Той одповів: «Ой, пан король оце якраз навчають мене, як воно буває, коли сидиш у колодках». Тоді королева подивилася на короля. Ноги дуже йому набрякли. Королева заплакала й сказала: «Коли на те твоя згода, то я побалакаю з Тово, щоб він тебе випустив». Король прикликав Тово й сказав: «Тово, де ти є?» Тово одказав: «Ось де я, пане королю!» Король сказав: «Тово, я тобі подарую все, що схочеш, аби ти мене випустив!» Тово одказав: «Я не прохаю нічого, як тільки, щоб тих королівен, що мене спокусили ваш одяг одягти, на дев'ять день замкнуто в колодки. Та ще й до того я хочу мати свою нагороду з закладу; королівна Вуланкау нехай буде мені за дружину». Король одповів: «Гаразд, королівен буде посадовлено на дев'ять день у колодки, а ти матимеш Вуланкау за жінку». Тово

сказав: «До того ви ще й мусите мене навчити всього, що має король знати». Король одповів: «Добре, коли ти мене визволиш».

Потому Тово визволив короля, а королівен замкнуто на дев'ять день у колодки.

— Колодки — це вже надбання європейської культури, — завважив Мартин. — Це, так би сказати, християнські способи впертих людей переконувати.

Тоні вислухав, що казав Мартин, погладив його коліно та й вів далі:

— Одного разу гуляв Тово зі своїми товаришами, і вони сказали до нього: «Чуєш, Тово, ми хочемо з тобою закластися! Піди й покажи королеві свій зад. Коли він тоді не розсердиться, ми дамо тобі кожен по тисячі талярів». Тово одказав: «Добре, згода». Він пішов додому, щоб мати пошила йому сорочку й штанці. Прийшовши він до своєї матері, сказав їй: «Мамо, будь ласка, пошійте мені сорочку й штанці з одного шматка, понашивайте на них уздовж спини низочку гудзиків, а на кожній половині знизу по здоровому чорному гудзикові». Мати одповіла: «Гаразд, але навіщо тобі такий гарний одяг?»

Та він сказав: «Зробіть це, мамо, ви матимете од цього користь». Тоді мати одповіла: «Коли з того буде користь, то нехай буде так, мій хлопче!»

Потому мати пошила йому сорочку й штанці, так, як він сказав. І коли було готове, Тово одягнувся та й пішов походжати перед королівим палацом. Коли він отак походжав, побачив його король та й покликав до себе. Як з'явився Тово перед ним, сказав король:

«Скажи, Тово, навіщо ти пошив собі такий одяг з стількома гарними гудзиками?»

Він одповів:

«Бачте, пане королю, там є ще кращі, та я соромлюся вам їх показати». Король сказав: «Не бійся й не маніжся, я не розсерджуся». Тоді Тово нахилився, вип'яв угору перед королем свої половини і сказав: «То, пане королю, ви можете на них подивитись». Його товариші, що з ними він закладався, стояли поблизу й усе бачили. Як показав він усе королеві, той відіслав його додому. От він пішов до своїх товаришів, що з ними був закладався, і вони мусіли йому гроші сплатити.

— Бач, як він із королем, — засміявся Джемс. — От якби так із нашим...

Але тут-таки Джемс осікся і, занепокоєно глянувши на білявого, умовк.

— Не бійся, хлопче, — сказав Мартин голосно. — Хто б не був цей чоловік, нам ніякої зайвої шкоди не буде з того, що він знатиме, що ми комуністи. Все одно це вже всій адміністрації відомо!

Білявий чоловік знову підвів голову. Потім він різким рухом звів тіло вгору та й сів на ліжку. Троє товаришів змовкли й дивилися йому просто у вічі. Раптом обличчя білявому пересмикнулося, слово вмерло йому на устах, і він одкинувся назад на ліжку.

Двері розчинилися, і увійшов тюремний доглядач. За ним у дверях стояв констебль.

— Нумер сімнадцятий, — вигукнув доглядач.

«Нумер сімнадцятий» — це був Гаррі. Йому захололо на серці. До перев'язки зоставалося ще декілька годин, — це було щось інше...

— Нумер сімнадцятий, goddam! — повторив доглядач. — Ви оглухли, чи що?

— Іду, — сказав Гаррі. — Прощайте, товариші.

Він міцно стиснув руку Мартинові та Джемсові, погладив Тоні по голові та підвівся.

— Прощавай, Гаррі! — сказав Мартин. Голос йому увірвався. Не було жодного сумніву. Хлопець пропав. Якийсь один шанс із тисячі був за те, що він утіче. Добрий товариш — і ще, ще гірше! — пропаде рецепт. Мартин міцно стиснув зашкарублі руки. Він підвівся та й знову сів. Гаррі вийшов.

У цій хвилині білявий чоловік поважливо схопився з ліжка й підійшов до Мартина, але спинився на півдорозі. З уст Мартина вилітав якийсь свист і рип. Якесь напівзвіряче бурмотіння...

Ми покинули Лейстона в розмові з чоловіколюбним професором Мессебі. Настрій у мільярдера гіршав чимраз дужче. Справа зі штучним протейном не вдавалася; Мессебі не знав нічого, окрім фамілії винахідника, але не міг чи не хотів навіть сказати, де він є. Едіт щезла без сліду: як зникла улюблена дочка, пішли невдача за невдачею. Ріпса й досі не вдавалося розшукати; весь час Лейстон помічав, що за ним стежать; суб'єкт, що замірявся його вбити на віллі коло Парижу, зник без жодного сліду. Здавалося, що перед Лейстоном розгорнулася якась безодня, де зникало все, що йому було потрібне.

Тим часом повсякчас за ним стежать — навколо якісь підозрілі обличчя — льокай чоловіколюбного професора Мессебі — і той, здавалось Лейстонові, якось занадто уважно придивлявся до мільярдерової особи. Звісно, може бути, що він просто отетерів, побачивши на власні очі короля над «хемічними фабриками Америки»!.. Але найгірше було те, що в учорашній газеті Лейстон прочитав, що акції хемічного тресту впали на три проценти. Це вже було зовсім незрозуміло; це було навіть смішно — все одно, якби хтось украв гроші зі своєї власної кишені. Тільки один чоловік у всій Америці міг би підкопати Лейстона — але це був друг і приятель — Морган. Його інтереси цілком сходилися з Лейстоновими. Це було просто смішно — а втім, акції впали на три проценти, хоч він напередодні віддавав розпорядження підняти акції...

Льокай проводив мільярдера до авто. Лейстон сів поруч із агентом таємної поліції, найнятим охороняти його особу.

«Треба їхати», — вирішив Лейстон. Авто загарчав і поплив вулицею. За чотири хвилини Лейстон був коло свого готелю. Не доїжджаючи трьох будинків до дверей, проскочив повз нього невеличкий автомобіль та сховався за рогом, звідки допіру виїхав мільярдер. Було поночі. В автомобілі сидів Джим Ріпс.

Під'їхавши до портерної в тому районі, де була квартира чоловіколюбного професора Мессебі, Джим Ріпс торкнув шофера об плече й вийшов. За другим столиком у портерні сидів льокай містера Мессебі. Побачивши Ріпса, він підвівся й вийшов, обоє сіли в авто.

— Навіщо він був у професора? — коротко спитав Ріпс.

— Вони розмовляли за якийсь препарат, не пригадаю, як він там зветься — «Ельбін» абощо...

— «Альбо»? — одрізав Ріпс. — Про віщо вони балакали?

— Про того, що ото зробив цей «Альбо». Мессебі сказав його фамілію — я запам'ятав добре — Гаррі Руперт. Той хотів знати, де він живе, але Мессебі сказав, що він щез.

Ріпс торкнув шофера.

— Виходьте, — сказав він льокаєві. — Інструкції дістанете там, де й раніше.

Авто затопився в темряві...

Зачувши Мартин ступіні, підвів голову і з секунду дивився на білявого. Білявий спокійно витримав його погляд і сказав:

— Мене, Вінсента Поля, заарештовано в Лондоні за те, що я не здав відчиту та грошей фірмі Дювер'є в Парижі. Тут же з'ясовано, що я не Вінсент Поль, — а що я матрос із «Ліберії» — Дюваль. Але я не Дюваль.

Джемс із невимовним здивуванням слухав про Вінсента Поля, про Дюваля, про Дювер'є і про «Ліберію».

— Це божевільний маніяк! — Джемс поглянув на Мартина. Але Мартин, напруживши увагу, слухав Дюваля.

— Я не Дюваль, — казав далі білявий чоловік, — моє ім'я Андрій Вовк, — додав він пошепки. Джемс зробив зляканий жест рукою — шпиг! урізалося в мозок, — і він знову глянув на Мартина. Але той, не зводячи очей з Дюваля, слухав з напруженою увагою. — За півгодини мене виведуть звідси, щоб повезти до Франції. Мене відпустять за десять ступенів від тюрми. Вінсент Поль мав із собою багато грошей. Не можна гаяти ні хвилини — скажіть, що за справа з тим товаришем?

— Як ви доведете мені, що ви не шпиг? — сказав Мартин суворо.

— В мене немає ні доводів, ні часу на доводи, — одповів Дюваль. — Ваш товариш переконаний у тому, що я шпиг. Це тому, що він не знає людей. Ви знаєте людей, ви знаєте, що я не шпиг. Не гайте часу.

— Гарзд, — важко сказав Мартин. — За півгодини Гаррі все одно або втече, або його заб'ють. Ви вийдете звідси рівно за півгодини.

— За двадцять три хвилині!

— Однаково! Слухайте: ...

— Пишіть записку до Гаррі: зостається три хвилині, — сказав Дюваль.

Гаррі виведено на вулицю й поведено по бруку. Накрапав вечірній легесенький дощик. Позаду йшло два констеблі. Поруч пішоходами ішов серджент і коли-не-коли поглядав на заарештованого.

— Куди мене ведуть? — спитавсь Гаррі в одного констебля. Гаррі звернувся до нього по-ірландськи — він скидався на ірландця.

Минула мить, що здалася Гаррі за століття. Йому пощастило — констебль таки був ірландець.

— До слідчого, — сказав він приязно. Серджент вигукнув з пішоходів якусь лайку на адресу констебля. Але для Гаррі було досить того, що він почув.

«Значить, ще не відомо, хто я такий, — подумав він заспокоєно.— Вияснятьмуть допіру мою особу. Коли ведуть до слідчого, мене, очевидно, поведуть і від слідчого. Справа трошки затягається».

На розі Гаррі попрохав в ірландця покурити. Серджент у цій хвилині якраз розминався на пішоходах із якимось чоловіком у брилі, на лоба насунутім. Чоловік гавкнув щось на серджента і раптом, побачивши лице Гаррієве, освітлене сірником, остовпів, але він стояв тільки якусь мить, а потім вирушив далі. Коли салдати з арештованим завернули за ріг, він раптом спинився й тихенько пішов за ними слідом. Він провів їх, ідучи оддалік до камери слідчого, і зайшов у портерню; повз вікно її мусіли проходити заарештовані.

Коли Гаррі виводили від слідчого, до серджента підійшов другий серджент і передав першому записку. Перший спинив Гаррі, перечитав записку й, здавши заарештованих другому, подався, не гаючи часу, до портерні. У дверях він ще раз наштовхнувся на незнайомця в насунутім брилі. На серджентовім обличчі намалювалось невимовне здивування. Чоловік зі слідами якоїсь хвороби на обличчі одсунув серджента, вийшов з таверни й пішов слідком за Гаррі: тепер надійшла йому черга здивуватися. Серджент ішов з Гаррі руч-о-руч, а позаду, весело розмовляючи, йшли два констеблі.

— Скажи, Джонні, — говорив ірландець, — чом це дівчата, як тільки потраплять на вулицю, міняють ймення. Я знав одну — її звали Кет. Як тільки почала вона тинятись по вулицях, — аж її вже звали не як-небудь, а Гледіс. Що воно за знак?

— Бач, — одказав Джонні, — вона вважає, що так пишніше буде. Та й тобі, мабуть, приємніше буде купити за шилінг таку Гледіс, ніж якусь там собі Кет.

Тепер устряв у розмову серджент.

— Бачте, хлопці, — сказав він, — я був у Росії — там усі повії мали французькі ймення. Так воно гарніше виглядає. Втім, можете радіти — в найдорожчих установах уже вони вподобали собі англійські ймення. Тепер уже ми ввійшли в моду в публічних домах.

— Коли ж воно буде таке, що росіяни увійдуть там у моду? — запитав регочучись Джонні.

— Цього, бач, не буде, бо до того часу не буде вже публічних домів. Уже тепер цих домів у Росії немає.

Сказавши це, серджент ізнову звернувся до заарештованого. Між ними пошепки перейшла така розмова.

— Зараз ти втечеш на повороті! — прошепотів серджент — це був Дюваль. — Я стрілятиму в тебе, але, на жаль, безрезультатно. Сховай це в кишеню. Тут шпалер і паспорт.

Дійшовши до повороту, незнайомиць побачив таку картину.

По-над будинками щосили тікав заарештований, за ним біг серджент, стріляв із револьвера, вулиця гула від непристойних вигуків. Констеблі не стріляли, бо серджент раз у раз закривав їм заарештованого. Серджент був очевидно напідпитку, весь час спотикався й не зміг наздогнати заарештованого. Вигавкуючи неймовірні прокляття, він повернув до констеблів. Ті станули мов остовпілі й покірно вислухували зливу блюзнірських лайок. Нарешті серджент штовхнув ірландця кулаком у груди й сказав:

— Ти щось балакав із ним, собако, коли йшов до слідчого. Тобі це так не мине. Ліворуч кроком руш!

У цю мить серджент помітив, як якась темна постать побігла-понеслась у тім напрямку, де Гаррі шез. Не міркуючи довго, він вистрелив, але не влучив; темна постать занурилася в вулицю.

Джемс і Мартин сиділи якийсь час мовчки, коли Дюваля виведено з камери.

— Як ти міг довіритись йому? — сказав з докором Джемс.

— Друже мій, тонучий і за соломинку хапається, — одповів Мартин. — В цьому випадкові Дюваль — це така соломина. Він сказав — я почував, що він не бреше. Проте ж...

І Мартин важко замислився.

— Я беру на себе всю відповідальність, — сказав він насамкінець.—Я знаю, що я не мав права цього зробити, але є такі трапунки, де треба на інстинкт покладатись. Тоні!

Тоні прокинувся й поглянув на Мартина.

— Розкажи що-небудь, синку! — сказав журливо Мартин.

— Роботіті, — почав Тоні. — Роботіті полював одного дня в лісі. Він ізліз на височенне дерево. А що був сильний вітер, уломилася гілляка, і Роботіті впав та зломив собі ногу. Тоді він сказав: «Дерево єсть найдужче на землі, воно розбило мені ногу». Та дерево одповіло: «Коли б я було найдужче, то б вітер не виривав мене геть із корінням. Отже, вітер найдужчий». Вітер сказав: «Якби я був найдужчий, то б гора не застувала мені дороги. Гора найдужча». Гора сказала: «Якби я була найдужча, то б щур не міг мене прокопати. Щур найдужчий». Щур сказав: «Коли б я був найдужчий, то б кіт не міг би мене пожерти. Кіт найдужчий». Кіт сказав: «Коли б я був найдужчий, то б поворозка не могла мене зв'язати. Поворозка найдужча». Поворозка сказала: «Якби я була найдужча, то б ніж не міг мене перетяти. Ніж найдужчий». Ніж сказав: «Якби я був найдужчий, то б вогонь не міг мене знищити. Вогонь найдужчий». Вогонь сказав: «Якби я був найдужчий, то б вода не могла мене загасити. Вода найдужча». Вода сказала: «Якби я була найдужча, то б я не мала чого носити човна. Човен найдужчий». Човен сказав: «Якби я був найдужчий, то б камінь не міг мене розтрити. Камінь найдужчий». Камінь сказав: «Якби я був найдужчий, то б краб не міг мене повертати. Краб найдужчий». Краб сказав: «Якби я був найдужчий, то б чоловік не міг мене з'їсти. Чоловік найдужчий».

— Так! — сказав Мартин. — Чоловік найдужчий. А Дюваль справжній чоловік. Я за своє життя навчився одрізнати справжнього чоловіка від опудала — і то з першого погляду. Не кисни, Джемсе. Завтра, мабуть, нас поведуть на роботу. Треба виспатись. Тоні побив блощиць чимало, може, вдасться нам заснути.

Джемс і Тоні полягали на ліжка. Навкруги все вже спало. Хтось важко стогнав уві сні. За півгодини заснув і Джемс — Тоні давно вже спав. Мартин сидів, сперши голову на руки.

Всі давно вже спали. Якби хтось спостерігав Мартина в цій хвилині, то був би остовпів від жаху. З вуст його виривалось якесь напівзвіряче бурмотіння, свист змінювався на сичання, і все разом звучало якоюсь дикою нелюдською мовою.